

DEMA MIROV LI SER PIRSGIRÊKÊN ZIMANÊ K'URDÎ BI SÎSTÊMÎ R'ADIWESTE, HEMÛ BINGEH Û SERSEDEMÊN WAN DERTÊN BER Ç'AVAN...

IV

LI SER HINEK ÇEWÎ Û NAK'OKÎYÊN ZAYENDA R'ÊZIMANÎ DI K'URDÎYA ÎRO DA

Ezîz ê Cewo

Beşê berî vê li vira ye:

https://www.amidakurd.net/ku/tekst/DEMA_MIROV_LI_SER_PIRSGIR_EKÊN_ZIMANÊ_K_URDÎ_BI_SÎSTÊMÎ_R_ADIWESTE_HEMÛ_BINGEH_Û_SERSEDEMÊN_WAN_DERTÊN_BER_Ç_AVAN_III

Belê, xwendevanên hêja, em nixandinên xwe di warê pirs û pirsgirêkên r'astaxavtin, r'astnivîsîn û r'astxwendinê da didomînin.

Me k'arê xwe ji makkirina pirsgirêkên giştî yên di vî warî da destpêkir, em hatin ser pirsgirêkên nivîsa k'urdî û paşê vege'yan ser pirsgirêkên r'astnivîsîn, r'astaxavtin û r'astxwendina daçekên "r'a", "va" û "da"...

Naha jî, ji bo ku em nixandinên xwe bidomînin, ez arşîvên xwe vedibijêrim û mînakên cuda li ber ç'avan r'a derbaz dikim.

Va, di nava wan da beşekî mezin heye – yê "Ez û xwendevan", û di nav evî beşî da jî dabeşek heye. P'ir'anîya nimûneyên vî beşî di dema xwe da xwendevanan ji nava axavtina zarkî û nivîskî ya r'ojane hildabûn û ji min r'a şandibûn. Hinekan ew "Sosretî" navkiribûn, hinekan – "Nak'okî", yên dinê – "Şaşî û t'evlihevî", û min jî ji nava van hemûyan ji bo vê dabeşê şewazê "Nak'okîyên di r'astaxavtin, r'astnivîsîn û r'astxwendina zimmê k'urdî da" hîlbijart.

Xwendevanan ew nimûneyên çewtî, t'evlihevî û nakok'îyan ji cîyên cuda – ji çapemenîyê, ji medya civakî, ji r'adîo-têlêvîzîyonê, ji axavtina r'ojane ya zêndî hildabûn û ji min r'a şandibûn. Hem ji bo xemxurîya wan a li hember zimanê dê, hem jî ji bo wan nimûneyan, yên ku wan ji min r'a şandine û hê jî dişînin, ez dubare spasîyên xwe dîyarî wan dikim. Bi hewlên wan, her çiqas diçe, arşîva min bi nimûneyên balk'êş va dewlemend dibe.

Ji vir û pêva ezê beş bi beş wan pirsgirêkan bi mînakên konkrêt binirxînim, hewl bidim, sersedemên wan derxim holê, wan bi r'êzimanî mak bikim û şiroveyên wan bibînim.

Lê berî wê, ku ez derbazî mijara bingehîn bibim, çend nameyên xwendevanên me hene, ezê di sêrî da bi kurtî wan bibersivînim, paşê... Weha, ji van r'êzegotarêrên me, yên ku heya naha hatibûn weşandin, ya di derbarê nivîsa k'urdî da¹ bala Serhat Bazîdî yê ji Wanê k'işandye. Ew dinivîse, ku beşê di derbarê sazkirina alfabeyên k'urdî û pêşk'evtina weşanên bi zimanê k'urdî di Yekîtiya Sovêtê da ji bo wî gelekî balk'êş bûye. Lê, bi dîtina wî, di nava agahîyên vî beşî da ji hemûyan bêhtir ên di derbarê Erebe Şemo da girîngtir in. Ew dinivîse, ku ew agahîyana govenîya wê yekê ne, ku ew mirovê mezin ji hêla gelê me va hê jî heya dawîyê nehatye naskirin, ku hemû mezinahîya wî dernek'etye r'onahîyê, û dipirse, k'a gelo çima, di derbarê wî mirovê mezin da gotareke t'aybet nayê nivîsîn, ji bo ku gel hemû mezinahîya wê kesayetiya nebînayî, jîyan û k'arên wî mirovê mezin bizanibe?

¹ "Nivîsa k'urdî – r'astîya dîrokî, pirsgirêkên wê û r'êyên ç'areserîyê" – https://www.amidakurd.net/ku/tekst/NIVÎSA_K_URDÎ_R_ASTÎYA_DÎROKÎ_PIRSGRÊKÊN_WÊ_Û_R_ÊYÊN_Ç_ARESERÎYÊ

Helbet, ji bo lêger'îneran dîtî û daxwezên her xwendevanekî p'ir' girîng in; her nivîsk'arek, lêger'înerêk, an weşangerek, a/ê ku bikaribe, vê daxweza Serhat ê hêja bîne sêrî, wê k'arekî hêja û kêrhatî pêk anîbe, ezê jî ji hêla xwe va hewl bidim, hemû derfetên xwe di vî warî da bi k'ar bînim...

Berfîn Dildar jî ji Holandayê dinivîse, ku, belê baş e, dîmenekî giştî yê r'ewşa bik'aranîna zimanê k'urdî derdik'eve holê, lêbelê, bi dîtina wê, k'arên weha t'enê bi hewlên t'ekekesan naçe sêrî. Ew dinivîse, ku di vî warî da divê hêz û derfet û zanînen hemû sazî, r'existin û lêger'înerên serbixwe, ên ku pirsên zimên va mijûl dibin, derfetên xwe bigihînin hev û di vî warî da k'arekî hev'ar bimeşînin...

Helbet ev pêşnîyara xwendevana me hêjayî baldarîyê ye, bi dîtina min, pêwîst e, ku sazî û kesên bi van k'aran va mijûl in, evê pirsê hildin r'ojeva xwe û li ser wê r'awestin...

Met'în Kato ji Batmanê dinivîse, ku êdî jizûva dem pêr'a gihîştîye, ku em k'urd, wek net'ew, bi alfabeyekê binivîsin, ew digazine, ku bes nîne, dagerkeran welatê me çarp'arç'e kirine, bik'aranîna van alfabeyên cuda jî, ne ku t'enê wê p'arç'ebûnê k'urtir dikin, lê wisa jî, mejî û dilê k'urdan ji hev p'arç'e dikin!

Helbet ev daxwez-pêşnîyara xwendevanê hêja bi dilê her k'urdekî ye, û emê hêvîdar bin, ku ev p'eyama wî dê bigihîje sazî, dezgeh û kesayetîyên xwedî erk' û p'eywir, û gelê me wê r'ojekê bigihîje vê armancê...

Sebrê Dicle ji R'ojavayê K'urdistanê dinivîse, ku di gotara min a di derbarê "Pirsa r'astnivîsîna paşdaçekên 'r'a', 'va', 'da'!"² da behsa "Daxwîyanî..."-ya mamosta Deham Ebdulfetah tê kirin, û dipirse, k'a gelo min nikaribû bi hûrbînî xalên wê daxwîyanîyê binirxandana û r'avekirana?

Helbet, xwendevana hêja Sebrê Dicle giringîya pirsê r'ast tê gihîştîye û dîtina wê jî di derbarê "Daxwîyanî..."-ya mamosta Deham Ebdulfetah da di cî da ye... Weha, di gotara xwe ya navborî da min di vê derbarê da çî nivîsîye: "... Divê bê gotin, ku ji bo hinek xalên "Daxwîyanî..."-ya mamosta Deham Ebdulfetah mirov dikare govtûgo bike û heya gengeşîyan jî pêk bîne, lê bi giştî ew, wek nêr'în-nirxandina beşdarekî wê K'omxebatê dikare, hîç nebe, hinekî bîna zimanzanîyê bide wan tabloyan, yê ku di "Rêbera Rastnivîsînê" da hatine weşandin û ç'avê mirov li ser r'astîya pirs û pirsgirêkên axavtina k'urdî (hem ya zarkî, hem jî ya nivîskî) veke û bingehekê ji bo nirxandinên zanistî saz bike..."

Helbet, emê di demeke pêş da dîsa li van xalan vege'rin.

Ji bilî vê, ji vir û pêva jî ji xwendevanan nêr'în û pêşnîyaran bistînin, û ew hemû dê bi hev r'a bikaribin bibin bingehekê, ku govtûgo û nirxandinên me di vî warî da bidomin û govekek a brfirehtir a pirsên zimanê k'urdî hildin nava xwe.

Lewra jî, emê ji vir û pêva benda dîtî, nirxandin û pêşnîyarên xwendevanan bin!

Lê naha em vege'rin ser mijara xwe ya bingehîn.

Di nava goveka mijara me ya îroyîn da emê "Pirsa r'astaxavtin, r'astnivîsîn û r'astxwendina p'eyvşewazên 'her', 'here' û 'herî'" binirxînin, ên ku gelek cara di nava axavtina rojena da dertên pêşîya me. Pirsa van şewazan jizûva bala xwendevanên me k'işandîye, û wana bi dehan mînakên bi çewtî k'aranîna wan ji me r'a şandine.

Dibe ku li bal xwendevanan pirs derê, k'a çima ez wana li vira ne ku "p'eyv", lê "p'eyvşewaz" nav dikim?

Wek ku tê zanîn, di zimên da her carê nîne, ku hinek p'eyv, ên ku bi şewazên xwe va yek in, an mînanî hev in, heman p'eyv in. Çend p'eyv dikarin bi şewazên xwe va yek, an mînanî hev bin, lê bi wat'eyên xwe va ji hev cuda bin, wê demê, ewana p'eyvên yekşewaz in, an hemnav in, bi inglîzî: *homonym*, ên ku bi wat'eyên xwe va ji hev cuda ne. Wisa jî gelek caran şewazên veguhar'tî yê haman p'eyvê wek p'eyvên cuda tên makkirin. Û di

² https://www.amidakurd.net/ku/tekst/DEMA_MIROV_LI_SER_PIRSGIRÊKÊN_ZIMANÊ_K_URDÎ_BI_SÎSTÊMÎ_R_ADIWESTE_HEMÛ_BINGEH_Û_SERSEDEMÊN_WAN_DERTÊ_N_BER_Ç_AVAN_III

nava nirxandinên me da xwendevan bi xwe jî dê bikaribe pêkhatinên weha bişopîne.

Weha, dema mirov p'eyvşewazên 'her', 'here' û 'herî' hemberî hev dike, dertê ber ç'avan, ku di bingeha wan hemûyan da şewazê 'her' heye.

Wê demê, pêwîst e, bê zanîn, k'a ew şewazana ên heman p'eyvê ne, an p'eyvne cuda ên hemnav in, bingehên wan ji peyvne cuda tên. Weha:

'her' – hoker e, tê wat'eya: bê dawî, herdem, bê navber: *Her bizanibe! Her kar bike! Her r'aneweste! Her haş ji xwe hebî! Her bijî! Her hebî!*

'her' – cînavê a bê dêm e, tê wat'eya 'hemû', 't'ev', 't'evahî': her tişt, her yek, her kes, her carê, her şewazî;

'her' – pêşdaçek a r'adeya hemberhevkirinê ya t'ewre bilind a r'engdêr e: *here xweşik (her a xweşik), herî mezin (her ê mezin)*. Pêşdaçeka 'her' û paşgina '-trîn' hemwat'eyên hev in (*synonyme*). Mînak: *here xweşik // xweşiktirîn, herî mezin // mezintrîn*.

Di zimanê k'urdî da p'eyv an p'eyvşewaza 'herî' bi serê xwe nîne. Ji ber ku r'engdêr çawanî yan t'aybetîya navdêrekî konkrêt dide zanîn, lewra jî di gotina (p'eyvebenda) makdêrî (*attributive phrase*) da di navbera pêşdaçeka 'her' û makdêr da zêderên 'a', 'ê' û 'yên' pe'yda dibin, ên ku t'u têk'îliya xwe ne bi r'engdêr r'a, ne jî bi pêşdaçekê r'a nikarin hebin, ji ber ku ew ne navdêr in û zayenda wan nîne. Parînkên 'a', 'ê' û 'yên' zêder in û zayenda navdêr didin zanîn. Lê, ji ber ku ew p'eyvana bi wat'eyî di nava sazîyekê da (di nava p'eyvebendeke makdêrî da) bi hev'r'a têk'îlîdar in, ew zêderana anegorî qanûnên hindur'în ên zimên li wir cîyê xwe digirin û di nava axavtina zêndî da anegorî qanûnên awazguhar'înê wek 'e' û 'î' tên bilêvkirin û bihîstin.

Lewra jî şewazê "keç'a herî xweşik" û yên wek wê bi serê xwe dijî hemû qanûnên hindur'în ên zimaanê k'urdî ne, şaş in û nikarin pêkan bin, her çiqas ew di hinek ferheng û p'irtûkên zimanê k'urdî da bi wî şewazî hatibin nivîsîn jî.³

Anegorî heman r'êbazê, di wan gotinên (peyvebendên) makdêrî (*attributive phrase*) da, yên ku bi p'arînkê '-ek' saz bûne, divê bi vî şewazî bîn nivîsîn: 'keçeke xweşik' an 'keçek a xweşik' (ji ber ku ew ji van beşan pêk hatye: keç+ek+a xweşik), 'ç'îyayekî mezin' an 'ç'îyayek ê mezin' (ji ber ku ew ji van beşan pêk hatye: çîya+ek+ê mezin). Şewazê 'dayîkekî dilovan', 'keçekî jîr' û yên wek van, dijî qanûnên hindur'în ên zimanê k'urdî ne, çewt in û ne pêkan in...

Û mirovek, ê ku van qanûnên hindur'în ên zimên û r'êbazên r'êzimanî r'a nas be, gelo, dê van gotinan bi van şewazên jêrê bibêje yan binivîse?

[Mînakên ku li jêrê ne, min dest nedaye r'astnivîs û xaldanîna wan (*punctuation*), ew li vira bi şewazê xwe yê binenimûneyî (orîjînal) va, wek ku ji me r'a hatine şandin, li ber we ne!]

Şerejinekî Serhedê – Tîtoya Ûsivê Seydo
(Facebook)

Jina herî bedew a #Amerîkayê hat hilbijartin
(<https://sptnkne.ws/fypy>)

Slehetîn Demîrtaş Mehmedê zirav ê vî axî ye!
(Facebook)

---

³ Hevoka "Keç'a herî xweşik tu yî" jî mînakek a vê nak'okîyê ye, ya ku di "Ferhenga t'irkî-k'urdî" da, di şiroveya p'eyva t'irkî ya "üstünlük" da hatye nivîsîn. Binihêr'in: "Türkçe-kürtçe sözlük", İstanbul – 2000. R'ûpelê 1180.

Rûreşîya herî mezin...
(Facebook)

...stranekî evîndarên Serhedê bilîline...
(Facebook)

Çemê Çetelê çemeke sar e...
(Ji straneke kurdî)

Sura Qelenîyê surekî sar e...
(Ji straneke kurdî)

“Tolhildana herî mezin li hember neyarê Kurd, parastina ziman e”
Û xwendevanekî jî di binî da weha nivîsîbû:
“Eger bi van şaşîyan be, emê tolê ji kê hildin, ji zimanê xwe?”
(Facebook)

xala herî girîng
Rêya herî kurt
(RojNews)

Piştî 120 salan hê Kurd nebûne xwedî rojnameyekî fermi.
(RojNews)

“Nizanim, kê Roma şewitand, lê yê Raco şewitand em in!” – Ev peyama leşkerekê tirk, ji gundeke dagerkirî yê Efrînê ye!
(Ji rapora Hoşeng Hesên a “Rastîya dagerkerîya dewleta tirk li Raco” –
<https://www.youtube.com/watch?v=I6RukdSrWBs&feature=share>)

Pêwîstiya me ya herî mezin birêxistinbûn û azadbûnê heye.
(Roj Mews)

... çalakiyên herî serkeftî yên gerîla...
(ANF)

Rojbûna te pîroz be xweha min î delal.
(Facebook)

Rojekî Nû ye, Roja Qongreya HDP ye!!
(Facebook)

Evê jî bila xwendevanên hêja bi xwe binirxînin û hemû nak’okî, çewtî û r’astîyan ji hev vebijêrin, û nêr’înên xwe ji me r’a bişînin...

Li şûna paşgotinê

Çend sal berê, dema di media civakî da gotarên min dihatin govtûgokirin, xwendevaneke bi navê Serfiraz ji Ankarayê ji min r’a p’eyameke weha nivîsîbû:

“... Ji kereme xwe re bala xwe bidê, ka ev nexweşîya tu di derbarê wê da dinivîsî, çawa ketye nava kurdên milê we jî... Çend roj berê min di Youtube da bernameyeke Çira tv nihêrî û

çend kurdên Sovêta berê jî beşdarî wê bibûn, û ez matma bûm, min hemû gotinên wan ên çewt nivîsîn û ji te ra dişînim:

Her alîyek pozîsîonekî xwe heye!
Ew nakokî gihîşte asta herî jor!
Rewşekî wisa heye.
Hevdîtinekî rastersat...
Merheleyekî nû destpêbû...
Projeyekî global hebû, çarçoveyekî mezin hebû!
Rolekî mezin list!
Helwesta xweyî ku amade ye, bikeve nava şer...
En nûsra wek rêxistinekî têrorîst hatye naskirin...
Ev meseleyekî cuda ye.
Pêşbirina vî xiyalî...
Almanîya yê herî mezin...

Bi rastî min serederî lê nakir, ka gelo ev nexweşî derbazî nava wan jî bûye, yan ew jî dixwazin mînan evên bal me bibin, ên ku di temenekî mezin de taze kurdî fêr bûne û her tişt tevlêhev kirine”.

Çi gunehê xwe veşêrim, min nizanibû, çi bersîvê bidim wê xwendevana hêja!
Lê li vira min got, ku ez van mînanan ji xwendevanan r’ a bihêlim, bila ew hewl bidin, bibînin, k’ a di van hevokan da şaşî li k’ u ye, û em bi hev r’ a di gotarek a pêş me da wan bi hev ra binirxînin.

Ez hêvîdar im, we *e-mail*-a min ji bîr nekiryê: – mamaziz@yandex.ru